

CONSEMNAREA ISTORICITĂȚII ÎN PEDAGOGIE

VICTOR ȚVIRCUN*

tvircunvictor@yahoo.com

Abstract: *This paper proposes a synthetic analysis of the pedagogic phenomenon of historicity, updated and resized, an appeal that can contribute to the solution of a number of problems in pedagogy, particularly those concerning the novelty and opportunity of change and transformation. It proposes a prospective and a retrospective of the past-present-future relationship, as well as formulates one of the most current pedagogical theses.*

Keywords: *temporality, historicity, occurrence, historicity in pedagogy, concomitancy.*

Științele educației sunt incluse actualmente într-un proces de precizare a domeniului teleologic și a raportului cu științele sociale, cultura și științele umane. Este actuală întrebarea ce prezintă educația: un proces de instruire, de socializare sau de transmitere a culturii, cum contribuie educația la stabilitatea și progresul social, cum se schimbă educația sub influența europenizării, internaționalizării, globalizării.

Fiecare fenomen, în același rând și cel pedagogic, își construiește *propriul timp*, propria durată, propriul cadru de mobilitate. Fenomenele se produc în timp, dar și timpul devine producător, facilitator, incitator de procese. Conceptul de timp și înțelegerea timpului iau naștere, într-un fel sau altul, din *temporalitate*. Timpul funcționează drept criteriu al departajării segmentelor existenței. În acest sens, dacă fenomenul pedagogic trebuie conceput pornind de la timp și dacă diferitele moduri și derivate ale acestuia devin comprehensibile în modificările și derivațiile lor din perspectiva timpului, atunci ființarea însăși, ca reflecție a educației, devine vizibilă în caracterul său temporal. Un fenomen pedagogic actual dobândește conținut și sens datorită unei instanțe *supratemporale*, rezultată din diferite raporturi, el se încadrează în pluritatea temporală, acumulările teoretico-practice generând *organizări complexe între trecut-prezent-viitor*. Timpul prezent în pedagogie, în accepțiune filozofică, este unitar și conține în sine atât trecutul cât și viitorul.

* Prof. univ. dr., - Universitatea „Ion Creangă”, Chișinău, Republica Moldova.

Apare, astfel, necesitatea decelării unui registru mai larg de înțelegere a ideilor pedagogice, pornind de la coordonatele culturale ale vremii, de la circumscrierea aliniamentelor socio-istorice până la etalarea unui cadru mai amplu de gândire. O incursiune în temporalitatea pedagogică nu este doar un act de reconsiderare, ci și o ocazie de a releva dimensiunile valoroase ale unei tradiții, care poate impulsiona și inspira actualmente. Orice demers novator presupune și o valorificare, o întregire a patrimoniului consolidat în timp. *Ideile pedagogice din trecut fac proba co/participării trecutului la arhitectura prezentă a educației. Temporal, aceste experiențe ale trecutului nu ne aparțin, valoric ele însă constituie o dimensiune a ceea ce suntem acum.* Recursul la *istoricitate* poate clarifica imaginea ideatică asupra originii unor probleme educaționale și soluționarea lor, asigurându-se, astfel, o temelie pentru noi abordări teoretice și practice. În legătură cu cele afirmate mai sus, trebuie să menționăm și următorul fapt: I.A. Comenius, de exemplu, face parte din acei autori la care nu este necesar să corectezi și să aduci dovezi pentru a-l moderniza, ci doar să *transpui și să prelungești*. Transpunerea, evident, se face după repere convențional considerate ca acceptabile, în virtutea unor adevăruri ale educației.

Istoricitatea unui fenomen pedagogic implică posibilitatea unei „istorii a prezentului” său, influențat de ceea ce a fost și ceea ce va fi. *Pedagogia, ca și viața însăși, este istoriologie și se pronunță de fiecare dată pentru istoricitatea fenomenelor sale.* Istoricitatea se manifestă în unitatea viitorului și a trecutului pe care o reprezintă prezentul, ce deschide ziua de azi a fenomenului ca atare.

Gândirea pedagogică de astăzi stă mult sub semnul istoricității, chiar dacă se schimbă paradigme, se propun noi perspective, se asumă interpretări sau se „amendează” puncte de vedere. Deoarece, oricât de importante nu ar fi asumțiile istorice, ele nu trebuie și nu pot să înlocuiască, să se substituie *demersului creator* al domeniului, singurul capabil să contureze *mersul original înainte*. Nu trebuie să confundăm *istoria pedagogiei* cu *istoricitatea* ei: dacă prima vizează o perspectivă istorică asupra unei probleme, atunci a doua vizează tratarea problemei ca atare, și nu istoria ei. Atunci când dorim să intrăm într-un context reflexiv pedagogic esențial și autentic și să construim un discurs în acest domeniu, trebuie să „părăsim” istoria ca atare și să *intrăm în istoricitatea fenomenului dat*, adică în esența sa construită de trecut, prezent și viitor *concomitent*. Ne interesează, în acest caz, elementele care caracterizează integralitatea fenomenului pedagogic așa cum apare într-o „tăietură”

epistemologică a prezentului și viitorului și nu fenomenul pedagogic afectat de semnele trecutului. Calea pe care o putem urma este cea a *integralității temporale* a fenomenului pedagogic sau istoricitatea lui ca *prezență în prezent* a tuturor timpurilor.

Între prezentul și viitorul educației există un anumit necunoscut care acționează asupra fiecăruia dintre cei implicați în proces. Și, evident, nu este cazul de a sacrifica prezentul pentru viitor, în primul rând din simplul fapt că schimbarea lasă amprente adânci în modelarea viitorului.

Contextul analitic al istoricității în pedagogie vizează un șir de aspecte teoretico-științifice și aplicative tratate de diverși cercetători într-un șir de teorii, concepții, idei, concepte, noțiuni etc... Pentru a clarifica noțiunea de *istoricitate* sunt relevante v *ideile filozofice* ale unuia dintre corifeii filozofiei fundamentale - M.Heidegger,¹ într-un cadru de referință pedagogic; conceptul de *istoriologie* al lui N.Iorga,² de *istorialitate* al lui G.Troc,³ de *istorizare* - J. Habermas⁴, conceptul de *chronopedagogie* al lui D. Ungureanu; *teoria pedagogiei constructiviste* a lui H.Siebert,⁵ *teoria antropologică* a lui G. Greetz, R. Deliege, M. Gluckman, V. Turner, G.Troc;⁶ teoria filozofică a integralității; conceptul de *geomodernitate* al lui M. Malița⁷ etc.

Istoricitatea unui fenomen pedagogic, dacă urmărim ideea lui M.Heidegger, poate fi concepută ca o *prezentizare simultană a trecutului, prezentului și viitorului lui existențial*. Pentru a întemeia această teză heideggeriană, este rațional să examinăm câteva teze din filozofia fenomenologică a autorului, pentru a putea ajunge la formularea unui răspuns la întrebarea *Ce presupune o implozie a istoricității în pedagogie*. În acest caz, fenomenologia (aparitia termenului datează cu 1764, fiind introdus de J.H. Lambert) se referă la *aparență*, la ceea ce apare și la modalitățile de *respingere* a ceea ce apare. În acest cadru de referință, *prezentizarea* presupune faptul de a face să fie întâlnit prin acțiune ceea ce

¹ Heidegger, M., *Ființă și timp*, București, Ed. Humanitas, 2006, p. 27.

² Iorga, N., *Generalități cu privire la studiile istorice*, Iași, Ed. Polirom, 1999, p. 266.

³ Troc, G., *Postmodernismul în antropologia culturală*, Iași, Ed. Polirom, 2006.

⁴ Habermas, J., *Conștiință morală și acțiune comunicativă*. București, Ed. ALL Educational, 2000.

⁵ Siebert, H., *Pedagogie constructivistă. Bilanț asupra dezbaterii constructiviste asupra educației*. Iași, Institutul European, 2001.

⁶ Troc, G., *op.cit.*.

⁷ Malița, M., *Zece mii de culturi, o singură civilizație. Spre geomodernitatea secolului XXI*, București, Ed. Nemira, 2005.

este prezent în cuprinsul lumii ambiante. *Prezentizarea* se raportează la prezent așa cum se raportează o acțiune la o stare; eu mă aflu în prezent doar în măsura în care *prezentizez*, adică *fac prezent ceva*. Orientată către viitor și revenind „în urma sa”, prezentizarea se aduce pe sine: trecutul ia naștere din viitor, în așa fel încât viitorul care va fi în chip esențial eliberează din sine prezentul. Acest fenomen unitar – viitorul care face să fi fost în chip esențial și care prezentizează – se numește *temporalitate*.

Se poate deduce deci că și în pedagogie întotdeauna s-au căutat soluții noi de organizare a educației care să corecteze neajunsurile celor utilizate. Și astfel, apar noi orientări teoretice cu aplicații practice, în formă de căutări pentru soluții de organizare a educației, permițând extinderea ofertei educaționale. Educația are caracter universal (funcția de bază a educației), întrucât păstrează teoretic și practic elemente comune diferitelor epoci și comunități cu identități culturale diferite, promovează valori neafectate de trecerea timpului și de diversitatea mediilor culturale. Educația, în baza științelor viitorologice, orientează formarea individului pentru a face față cerințelor societății în schimbare, pentru a răspunde provocărilor ei, pentru a anticipa un profil uman în concordanță cu exigențele societății viitoare.⁸

Un argument suplimentar pentru a explica poziția pe care o abordăm, ar servi și afirmația lui N. Iorga, care spunea: „Să nu vă lăsați niciodată atrași de farmecul lucrului nou, noutatea în domeniul uman este foarte rară și, pentru ca să ajungă cineva la dânsa, trebuie să treacă prin multe straturi de vechituri. Și, cum de la societate pornim, de la toți oamenii, trebuie să ne întoarcem cât putem mai mult către toți oamenii. Aceasta constituie umanitatea vieții omenești, în afară de care nu există decât tot ceva inferior și vrednic de dispreț. Lucrul de căpetenie de azi, și mai ales lucrul de căpetenie ca să avem un alt mâine, este să redevenim oameni de cum suntem acum, a reintra în umanitate, aceasta este pentru noi datoria cea mare”.⁹ Permanențele istorice unesc prin timp capitolele organismului în mers, care e istoria, ele sunt la baza divergențelor care te izbesc mai întâi și a capriciilor care atrag curiozitatea. A te sprijini pe ele înseamnă să adaugi un schelet solid la ceea ce pare supus tuturor fluctuațiilor. A le desprinde din țesătura complicată a istoriei înseamnă a pune notele fundamentale ale adevăratei sale comprehensiuni. Nu înseamnă să le chemi într-un anumit moment, când această comprehensiune lipsește. Ele

⁸ Macavei, E., *Tratat de pedagogie: propedeutică*, București, Aramis, 2007, p. 20.

⁹ Iorga, N., *Ibidem*, p. 266.

trebuie să fie totdeauna de față, dar fără a sublinia prea mult prezența lor.¹⁰

În acest cadru de referință, entitățile care delimitează fenomenul pedagogic devin clare. Consecința directă a manifestării acestuia este reprezentată de relația cauză-efect, de cea de cauzare obversă, de ideea de deconstrucție, iar la capătul acesteia apare reluarea unei întrebări uitate și prefigurarea unui nou început, „alimentat” cu timp și istorie.

În tendința de a specifica în mod rezumativ categoria timpului, care se înscrie în raționalitatea fenomenului pedagogic al istoricității, s-a analizat conceptul de timp și înțelegerea timpului, care iau naștere, într-un fel sau altul, din *temporalitate*, în opinia lui M. Heidegger¹¹, Im. Kant¹², J. Lyotard,¹³ B. Nicolescu¹⁴, C. Ulrich¹⁵, E. Macavei¹⁶, I. Albușescu¹⁷ etc. Un lucru este limpede: timpul, în sensul de *a fi în timp*, funcționează drept criteriu al departajării limitelor existenței. Dacă fenomenul trebuie conceput pornind de la timp și dacă diferitele moduri și derivate ale fenomenului devin în fapt comprehensibile în modificările și derivațiile lor din perspectiva timpului, atunci ființa însăși, și nu doar existența sa în timp, devine vizibilă în caracterul său temporal. Însă atunci temporal nu mai poate să însemne doar *ființând în timp*. Existența fenomenului își găsește sensul în temporalitate, temporalitatea fiind, totodată, condiția de posibilitate a *istoricității*, ca fel de a fi temporal al fenomenului însuși, făcând abstracție de întrebarea *dacă* și *cum* anume este o existență în timp.¹⁸

Vorbind despre o hartă a timpului, putem afirma că la nivelul profund al culturii actuale, se pot distinge mai multe tipuri de timp, printre care se înscrie sincrotimpul sau ipostaza tripartită a timpului: trecut-prezent-viitor. Această ipostază a timpului *adună, într-un fel, trecutul, prezentul și viitorul într-un cumul de calitate nouă*. Prezentul este clipa actuală, foarte evanescentă, *dublu amenințată – de trecutul imediat și de viitorul apropiat...* Prezentul prinde contur atunci când, *în mod simultan,*

¹⁰ Iorga, N., *Ibidem*, p. 281.

¹¹ Heidegger, M., *op.cit.*, p. 27.

¹² Kant, Imm., *Critica rațiunii pure*, București, Univers Enciclopedic, 2009.

¹³ Lyotard, J.-F., *Condiția postmodernă*, Cluj, Design Print, 2003.

¹⁴ Nicolescu, B., *Transdisciplinaritatea*, Iași, Ed. Polirom, 1999.

¹⁵ Ulrich, C., *Postmodernism și educație*, București, Ed. Didactică și Pedagogică, 2007.

¹⁶ Macavei, E., *op.cit.*, p. 20.

¹⁷ Albușescu, L., *Polis și Paideia*, Iași, Polirom, 2005.

¹⁸ Heidegger, M., *Ființă și timp*, București, Ed. Humanitas, 2006, p. 27.

poate să se sprijine pe o experiență trecută, dar și anticipa posibilitățile unei noi acțiuni. Trecutul este un act de recucerire, de readucere în memorie, de re-posedare sau re-actualizare a ceea ce a fost cândva. Această regăsire creează și întărește sentimentul de identitate, de continuitate cu propria istorie personală, socială, culturală. Trecutul constituie o rezervă de posibilități și de actualizări fără de care viitorul nu poate să apară.

Fenomenul pedagogic, oricare ar fi acesta, traversează un timp care îi este dat între două limite și în această alternanță între trecut și viitor își construiește identitatea, ca o anumită *prezență în timp*. Desigur, fenomenul pedagogic nu există doar ca o sumă a realizărilor de moment, ci în ansamblul existenței sale în cadrul temporal „din afară”, în timpul care a fost deja și în cel care urmează să vină. Apariția fenomenului pedagogic este de la bun început constituită ca *extensie*. Momentul apariției lui nu este ceva care a trecut, ci se manifestă într-o apariție permanentă până la momentul când „pășește” în trecut. Ambele puncte limită – apariția și dispariția fenomenului pedagogic, precum și intervalul existenței lui, se unesc într-o manieră specifică a *temporalității*. Extensia lui într-o mobilitate specifică de la apariție se numește *survenire*, iar evidențierea condițiilor și a posibilităților lui existențial-temporale în această extensie presupune *istoricitatea* fenomenului pedagogic ca atare.

Reiese că un fenomen pedagogic se întemeiază pe o temporalizare specifică și istoricitatea lui, în acest caz, nu „are nevoie” de o întemeiere în istoriografie ca știință. Istoricitatea urmează a fi pusă în lumină pornind deci de la temporalitatea autentică. Construcția existențială a istoricității unui fenomen pedagogic pornește de la temporalizarea temporalității lui în cotidianitate și deschiderea spre explicitare.

Prin urmare, putem formula una dintre cele mai actuale teze pedagogice: *Analiza istoricității fenomenului pedagogic indică faptul că acesta nu este „temporal” pentru că „stă în istorie”, ci, invers, istoricitatea există și poate exista, deoarece fenomenul pedagogic este temporalizat în temeiul necesității lui. Fenomenul pedagogic existent are nevoie de „calendar și de ceas” și „se folosește” de ele, chiar și atunci când nu și-a dezvoltat o istoriografie și tot ce se produce cu el, el experimentează ca întâmplându-se în timp în baza a ceea ce s-a produs între timp.*

Implicarea aspectului istoricității în domeniul pedagogic are ca obiectiv să deschidă o nouă cale, cu mijloacele care îi sunt la îndemână, ea lipsind, deocamdată, din contextul cercetării pedagogice și precizând faptul că acest aspect este unul deosebit în raport cu *istoria de ordinul lumii*

în general. Istoria se referă atât la o realitate istorică cât și la știința posibilă despre ea, istoriografia. Or, semnificațiile istoriei de ordinul lumii includ:

➤ ceea ce reflectă ceva care a trecut, în special evidențiindu-se acest lucru atunci când se spune că un lucru „ține deja de istorie”, care nu mai are vreun efect asupra prezentului; el aparține în mod ireversibil timpului anterior;

➤ ceva care a trecut, dar care, în același timp, continuă să aibă efecte, spunându-se că un lucru anume nu se poate sustrage istoriei; un lucru a aparținut timpului anterior, dar poate fi și „acum” prezent prin efectele sale asupra prezentului (de exemplu, lucrurile vechi, păstrate într-un muzeu, care sunt istorice în temeiul apartenenței lor la *altă lume*, vorbind în acest caz de o apartenență istorică de ordinul lumii);

➤ ceva care *provine* din acest trecut și are o „istorie”, aflându-se în contextul devenirii, el determină din prezent viitorul. În acest caz, se implică un ansamblu de evenimente și efecte, care traversează deopotrivă trecutul, prezentul și viitorul, trecutul nedeținând o proeminență deosebită;

➤ ceva care se schimbă în timp, de exemplu, transformări ale culturii;

➤ ceva ce a fost transmis ca atare, fie că este cunoscut, fie că e preluat ca ceva de la sine înțeles, proveniența rămânând ascunsă.

Pentru istoricitate nu are o semnificație aparte distanța „în timp” față de momentul de acum și de azi, deoarece ea există temporal într-un *chip original*, ci proiectarea de sine, prin *pre-mergere*, prin posibilitate către viitor. Prin istoricitate, fenomenul pedagogic se „transmite” pe sine lui însuși sub forma unei posibilități „din trecut”, el este deschis pentru tot ce îi „iese în cale” sub forma aspectelor „fericite” și face ca viitorul să-și manifeste puterea în el. Istoricitatea implică și ideea de necesitate „apărută” din ceea ce a fost printr-o transmitere în prezență, în timpul său și printr-o „aruncare” în viitor. Reiterarea posibilului, în acest caz, nu este o reînviere a ceea ce a trecut și nicio reconectare forțată a prezentului la ceea ce a fost lăsat în urmă. Istoricitatea se constituie din „prefața”, conținutul ca atare și „postfața” unui fenomen pedagogic, deoarece evoluțiile lui sunt puse în evidență pornind atât de la logica lui internă cât și de la cea externă, fiindcă prezentul, actualitatea este a emergenței unei culturi noi, diferită de cea a modernității și a viitorologiei, care încă își „așteaptă” explicațiile într-o civilizație marcată de schimbări cu mult mai mari decât s-a întâmplat până acum în istorie.

Fenomenul pedagogic poate fi înțeles pornind de la ceea ce „întâlnește” el în interiorul lumii ambiante, care face parte, la rândul ei, dintr-un du-te vino cotidian, având o „istorie” a sa. În felul acesta, apare întrebarea în virtutea cărui fapt ajunge un fenomen să se „piardă” în așa măsură încât să trebuiască ulterior să se „adune” din această dispersie și să-și inventeze o unitate? Pre-mergând, fenomenul se transmite pe sine, am constatat, deci el există datorită istoricității sale. Fenomenul pedagogic păstrează înglobate în existența sa apariția și dispariția. Apariția se înglobează în existență și fenomenul respectiv își prezentizează propriul „azi”. Istoricitatea unui fenomen pedagogic implică posibilitatea unei „istorii a prezentului” său, influențat de ceea ce a fost și ceea ce va fi. Pedagogia, ca și viața însăși, este istorică și se pronunță de fiecare dată pentru istoricitatea fenomenelor sale. Istoricitatea se manifestă în unitatea viitorului și a trecutului pe care o reprezintă prezentul, ce deschide ziua de azi a fenomenului ca atare [Apud 3, p. 494].

Orice fenomen pedagogic actual are în subsidiar un fundament care îl transcende, deoarece el nu apare din nimic, ci se fundamentează în ceea ce a mai fost cândva sau ceea ce urmează a fi. În caz contrar, acest fenomen pedagogic este „sărac” din punctul de vedere al istoricității și culturii pedagogice. Proba coparticipării trecutului și viitorului la arhitectura prezentă a fenomenului pedagogic doar temporal nu sunt prezente, valoric însă ele constituie o dimensiune a ceea ce este fenomenul în prezent. Istoricitatea fenomenului pedagogic amplifică spiritul critic al cercetătorului și practicianului, neutralizând exagerările, greșelile, rutina, în schimb nuanțează, re-interpretează, re-fundamentează domeniul actual al funcționării lui.

Pedagogia, aflată în fața unui cerc închis, din care urmează să iasă, poate realiza acest lucru prin apel la istoricitatea fenomenelor pedagogice, înlăturând astfel dominația consumului asupra culturii și valorificând punctele de vedere durabile, ce ating un moment culminant în interpretările pline de urmări ale pedagogiei. „Apropierea” critică și asumarea responsabilă a *concomitenței*, nu doar a *continuității* trecutului, prezentului, viitorului în abordarea istoricității fenomenelor pedagogice suscită tot mai mult interesul specialiștilor, deseori formatul problemelor prezentizate nepermițând evaluări univoce. Problemele pedagogiei actuale suscită interes public, sunt complicate și pretind diverse cunoștințe ale experților în domeniu. Reconstituirea istorică exactă nu este încă totul în pedagogie, e nevoie de a da o explicație riguroasă corelațiilor complexe existente între diferite segmente istorice sau, în accepția lui J. Habermas, a

le istoriza și, de asemenea, de a privi pedagogia prin prisma istoricității sale.

Gândirea pedagogică trebuie să iasă din marginalizarea sa academică contemporană, asumându-și responsabilitatea „deschizătorului de drumuri”, eliberându-se de „colonializarea în formă de contract cultural” [Apud 2, p. 549], care încearcă să nu observe vechile semnificații, creând un schimb liber de valori incomensurabile. A asuma premisele istorice și viitorologice și a forma elevii nu numai în sensul tradiționalei formări individuale, ci și în acela al formării pentru discursul comunitar, integralizator, înseamnă, de fapt, a păși pe terenul pedagogiei de elită.

În temeiul celor expuse, putem remarca următoarele:

- Istoricitatea în pedagogie este un domeniu de noutate, fiind generată de orientările actuale circumscrise educației panformative, pragmatizării și integralizării sale.

- Fenomenele pedagogice pot să se temporalizeze în unitatea trecutului și viitorului, reprezentat de prezent. Fenomenul pedagogic se asumă pe sine, prin reiterare, se transmite prin pre-mergere spre timpul de deschidere.

- Prin istoricitate, pedagogia poate să neutralizeze dominația atitudinii de consum asupra culturii, apropiindu-se „critic” de concomitența, nu doar de continuitatea trecutului, prezentului, viitorului în abordarea fenomenelor pedagogice.

BIBLIOGRAFIE

1. Albușescu, L., (2005), *Polis și Paideia*, Iași, Polirom.
2. Habermas, J., (2000), *Conștiință morală și acțiune comunicativă*. București, Editura ALL Educational.
3. Heidegger, M., (2006), *Ființă și timp*, București, Editura Humanitas.
4. Iorga, N., (1999), *Generalități cu privire la studiile istorice*. Iași, Editura Polirom.
5. Kant, Immanuel, (2009), *Critica rațiunii pure*, București, Univers Enciclopedic.
6. Lyotard, J.-F., (2003), *Condiția postmodernă*, Cluj, Design Print.
7. Macavei, E., (2007), *Tratat de pedagogie: propedeutică*, București, Aramis.
8. Malița, M., (2005), *Zece mii de culturi, o singură civilizație. Spre geomodernitatea secolului XXI*, București, Editura Nemira.
9. Nicolescu, B., (1999), *Transdisciplinaritatea*, Iași, Editura Polirom.

10. Siebert, H., (2001), *Pedagogie constructivistă. Bilanț asupra dezbaterii constructiviste asupra educației*, Iași, Institutul European.
11. Troc, G., (2006), *Postmodernismul în antropologia culturală*, Iași, Editura Polirom.
12. Ulrich, C., (2007), *Postmodernism și educație*, București, Editura Didactică și Pedagogică.